

ков А.Л., Журавель В.А. та ін.; За ред. В.Ю. Шепітька. – К., 2001.

3. Денисюк С.Ф., Шепітько В.Ю. Обшук у системі слідчих дій (тактико-криміналістичний аналіз): Наук.-практ. посібник. – Харків, 1999.

4. Мацишин В.С. Особливості розслідування фальшивомонетництва: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / НАВСУ. – К., 2002.

5. Лукьянчиков Е.Д., Кузьмичев В.С. Фактор внезапности при производстве неотложных действий по обеспечению возмещения материального ущерба // Пути совершенствования деятельности аппаратов органов внутренних дел. – Ташкент, 1987. – С. 87-91.

Надійшла до редакції 25.11.2011

МИХАЙЛОВА Н.В., викладач
ГОЛОВЧЕНКО О., студентка
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.122

ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Проаналізовано проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства, приведення його у відповідність до Європейських стандартів та Конституції України, проблеми участі понятих у кримінальному процесі.

Ключові слова: поняті, права, обов'язки, правовий статус, учасники кримінального процесу, кримінально-процесуальне законодавство.

Анализируются проблемы реформирования уголовно-процессуального законодательства, приведения его в соответствие с Европейскими стандартами и Конституцией Украины, проблемы участия понятых в уголовном процессе.

Ключевые слова: понятие, права, обязанности, правовой статус, участники уголовного процесса, уголовно-процессуальное законодательство.

The article is devoted to the analysis of the content of the concept of the Rule of Law; The ways of decision some problems of participation witnesses in criminal process .

Keywords: witnesses, rights, responsibilities, legal status, Participants of criminal trial, criminal process legislation.

Правовий інститут понятих складає сукупність кримінально-процесуальних та інших правових норм, які встановлюють статус понятих та регламентують їх участь у кримінальному процесі. Поняті віднесені до осіб, які сприяють кримінальному судочинству.

Залучення понятих у кримінальному процесі має на меті створення необхідних умов для об'єктивного та правильного провадження слідчих дій, засвідчення та закріплення доказів. Стаття 127 Кримінально-процесуального Кодексу України (далі – КПК) передбачає обов'язкову участь не менше двох понятих при провадженні обшуку, виїмки, огляду, пред'явленні осіб та предметів для впізнання, відтворенні обстановки й обставин події, описі майна.

Актуальність наукової роботи зумовлюється наявністю недосконалих правових норм, значною кількістю законодавчих прогалин, відсутністю чітких і вичерпних роз'яснень щодо участі понятих під час провадження слідчих дій, що призводить до порушення та обмеження конституційних прав людини на практиці. Така ситуація, що утворилася навколо понятих у кримінальному процесі України, викликає науковий інтерес і необхідність дослідження стану законодавчої урегульованості та практичної реалізованості їх участі.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, показує, що проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства знаходяться в центрі уваги науковців [1-8]. Але існуючі публікації не вичерпують всю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження.

Метою даної роботи є розробка положень теоретичного та практичного характеру, пов'язаних із нормативним забезпеченням правового статусу понятого та його участю під час провадження процесуальних дій у кримінальному судочинстві України, а також формування

пропозицій, спрямованих на його трансформацію з метою вдосконалення кримінально-процесуального законодавства.

Інститут понятих у кримінальному судочинстві має свою давнішу історію. Не в кожній країні існує інститут понятих, тому що він уособлює певну недовіру до слідчих органів. У Сполучених Штатах Америки інституту понятих зовсім не існує, бо закон покладає повну довіру за законність і об'єктивність виконання процесуальних дій на слідчого та поліцейського. Статтями 57 та 96 Кримінально-процесуального кодексу Франції передбачено, що обшук житла здійснюється у присутності особи, яка там проживає. Слід також зазначити, що у більшості країн Європи участь понятих передбачена лише при обшуку житла.

Як поняті запрошуються особи, не заінтересовані в справі. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники органів дізнання і досудового слідства. Поняті, присутні при провадженні зазначених вище слідчих дій, засвідчують своїми підписами відповідність записів у протоколі виконаним діям. Зауваження понятого з приводу проведених слідчих дій підлягають обов'язковому занесенню до протоколу. За наявності відповідних підстав поняті мають право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, передбачених законами України [1].

Отже, понятій є досить важливою процесуальною фігурою в сучасному кримінальному процесі України. Разом із тим цьому суб'єкту приділяється недостатньо уваги на нормативно-правовому рівні, адже у жодному документі чітко не визначено ні поняття "понятій", ні його процесуальний статус. Окрім того, в КПК України ніде не вказано вік понятого, тобто з якого віку особа може бути присутня в якості понятого. З цього приводу можна звернутися до ст. 121 КПК України [1], згідно з якою поняті несуть кримінальну відповідальність (ст. 387 КК України) за розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила дізнання чи досудове слідство, даних досудового слідства чи дізнання, якщо були попереджені в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані. Спираючись на положення ст. 22 Кримінального кодексу України, зазначимо, що кримінальну відповідальність за цей злочин несуть особи, яким до вчинення злочину виповнилось шістнадцять років. Виходячи з цього, можна вважати, що понятими можуть виступати особи, котрим виповнилось 16 років. Хоча В.М. Тертишник у своєму коментарі до КПК України вказує, що понятими можуть бути будь-які не заінтересовані у справі повнолітні громадяни [2].

Беручи за приклад положення ст. 60 УПК Російської Федерації, пропонуємо частину 3 статті 127 УПК України викласти таким чином: «Як поняті можуть бути викликані будь-які не заінтересовані у справі повнолітні громадяни...».

Судова практика свідчить, що найчисленніші процесуальні порушення при досудовому слідстві фіксуються саме за участі понятих у обшуці, виїмці, пред'явленні для впізнання тощо. Участь понятих у проведенні слідчих дій є формальністю.

Відсутність регламентації в КПК України обов'язку та права слідчого перевіряти документи, що засвідчують особу понятого, дає можливість спотворення особистих даних з боку понятих. Адже переконались у тому, що фальсифікації не було допущено, практично неможливо. Відсутність законодавчої регламентації поведінки понятого під час проведення певної слідчої дії теж залишає багато невирішених питань. Крім того, практика показує, що дуже важко підібрати понятих у нічний час, а також для участі у складних або тривалих за часом слідчих діях. При проведенні ж слідчих дій в екстремальних ситуаціях, в умовах, небезпечних для життя і здоров'я людей залучення громадян до участі як понятих є щонайменше негуманним. На нашу думку, необхідно передбачити в законодавчому порядку можливість за певних обставин провести будь-які слідчі дії без участі понятих, а при проведенні розслідування у справах особливої складності (наприклад, про організовану злочинність і корупцію), крім понятих, що вільно підбираються, залучати до участі у слідчих діях спеціально вибраних або призначених на тривалий строк понятих.

Також слід визнати існування ще одного парадокса у практиці залучення понятих. Поняті не є учасниками кримінального процесу, однак на практиці виникають непоодинокі випадки, коли при розслідуванні кримінальної справи за такими видами злочинів, як незаконне виробництво, зберігання, збут наркотичних засобів або викрадення, привласнення вогнепальної зброї, поняті, котрі обов'язково присутні під час обшуку, в подальшому можуть допитуватися в якості свідків у справі [7, с. 317]. На наш погляд, можливість допиту таких осіб потребує чіткого законодавчого визначення.

Огляд трупа, відповідно до ч. 1 ст. 192 КПК, слідчий проводить за участю судово-медичного експерта і в присутності двох понятих. Коли неможливо викликати судово-медичного експерта, то запрошується найближчий лікар. Щодо присутності понятих під час проведення даної слідчої дії, то серед науковців також немає одностайності. Так, зокрема, В.Т. Малярєнко, І.В. Вернидубов пропонують відмовитися від участі понятих під час провадження будь-яких оглядів; Л.Черечукіна пропонує запрошувати понятими для огляду трупа працівників моргу або медичних працівників [6, с. 80].

На нашу думку, найбільш вдалим вирішенням зазначеного питання є позиція, щоб огляд трупа та пред'явлення його для впізнання слідчий здійснював тільки за участю судово-медичного експерта або, коли неможливо викликати судово-медичного експерта, у присутності лікаря. Запрошувати понятих при проведенні таких слідчих дій не потрібно. При цьому слід виходити з того, що огляд та впізнання трупа є досить специфічними слідчими діями і корисною під час їх проведення буде присутність спеціаліста у галузі медицини, криміналістики. Він, використовуючи спеціальні знання чи навички, може надати особі, яка здійснює дізнання, слідчому допомогу у проведенні та оформленні цих процесуальних дій та забезпечить додержання законності під час цього. Такою ж, на наш погляд, через зазначені вище причини повинна бути процедура проведення ексгумації трупа.

Усе це дозволяє дійти висновку, що інститут понятих у кримінальному процесі потребує реформування, яке повинне передбачити визначення правового статусу понятого, звуження кола процесуальних дій, в яких участь понятих є обов'язковою, визначення чітких критеріїв, за якими має здійснюватись вибір понятих. Адже ці зміни можуть стати досить ефективною гарантією об'єктивної фіксації результатів слідчих дій.

Подальше дослідження проблеми вбачається у розгляді інституту участі громадськості у здійсненні правосуддя.

Список використаної літератури:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України // ВВР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
2. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підруч. – 4-те вид., доп. і перероб. – К., 2003.
3. Головченко О.М. Проблеми визначення правового статусу понятих у кримінальному процесі // Держава та правотворчість в Україні: теорія, практика, перспективи: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції курсантів, студентів та молодих вчених. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 50-52.
4. Малярєнко В.Т., Вернидубов І.В. Про інститут понятих у кримінальному процесі // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 3. – С. 23-26.
5. Овчинников Ю. Актуальные вопросы института понятых в уголовном процессе Российской Федерации // Уголовное право. – 2008. – № 2. – С. 108-112.
6. Черечукіна Л. Інститут понятих: гарантія додержання законності або процесуальний архаїзм // Право України. – 1999. – № 6. – С. 80-83.
7. Шиян А.Г. Деякі аспекти збирання доказів у кримінальних справах про незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (за матеріалами діяльності ОВС м. Дніпропетровська) // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 317-322
8. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

Надійшла до редакції 19.10.2011

